

Київський університет імені Бориса Грінченка
Гуманітарний інститут

Л.Б. Паламарчук,
Т.О. Горохова

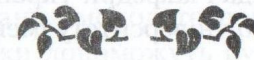
ХРЕСТОМАТІЯ З ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Навчальний
посібник
для студентів ВНЗ

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Гуманітарний інститут

ХРЕСТОМАТІЯ З ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Київ—2013

УДК 37.013:39(082)
ББК 74:63.5-3я73
Х91

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Протокол № 1 від 24.01.2013 р.)

Укладачі:

Паламарчук Л.Б., професор кафедри теорії та історії педагогіки
Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, професор;

Горохова Т.О., викладач кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Рецензенти:

Руденко Ю.Д., доктор педагогічних наук, професор НПУ імені М.П. Драгоманова, академік Академії наук Вищої освіти України;

Чернуха Н.М., завідувач кафедри теорії та історії педагогіки Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Хрестоматія з етнопедагогіки : навч. посіб. для студ.
Х91 вищ. навч. закладів / уклад.: Л.Б. Паламарчук, Т.О. Горохова. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 416 с.

УДК 37.013:39(082)
ББК 74:63.5-3я73

© Л.Б. Паламарчук, Т.О. Горохова, укладання, 2013
© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013

 ПЕРЕДМОВА

Де б не проживала людина, куди б не закинула її доля,
але отой солодкий та коханий дим рідного краю має завжди
бути присутній, предметно відчутний на дотик незгаслої
пам'яті з Берега Дитинства, своєї Батьківщини...

Василь Скуратівський

На нашу думку, кожній сучасній людині необхідно знати історію свого народу, його звичаї та вірування. З погляду педагогіки особливо цінним для нас є народний досвід з виховання молодого покоління. Адже знання з етнопедагогіки допоможуть сучасному і майбутньому вчителю в навчанні, самоосвіті та їхній практичній діяльності.

У своєму виховному арсеналі український народ зберегає значний педагогічний матеріал, який на сьогодні, на жаль, все ще залишається розрізненим, хоча й передається з покоління в покоління. Тому головною метою підготовки «Хрестоматії з етнопедагогіки» є спроба узагальнити величезний практичний та емпіричний досвід нашого народу, його підходи, методи і принципи у вихованні дітей у сім'ї, родині, соціумі.

Навчальний посібник укладено відповідно до програми курсу «Етнопедагогіка», що вивчається у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Хрестоматія складається з 5 розділів.

У першому розділі «Загальні основи української етнопедагогіки» йдеться про історію розвитку та становлення етнопедагогіки як науки, викладено етнічні основи українського народу.

Другий розділ «Складові виховання дітей в українській етнопедагогіці» розкриває досвід українського народу з питань виховання, навчання, освіти та розвитку дітей як головних соціокультурних феноменів.

У третьому розділі «Сім'я в українській етнопедагогіці» йдеться про народний ідеал сім'ї, провідні завдання і принципи родинного виховання.

Четвертий розділ «Козацька педагогіка» знайомить з основами козацького виховання.

П'ятий розділ «Педагогіка народного календаря» розповідає про звичаї та обряди нашого народу.

Крім того, у посібнику вміщено матеріали вітчизняних та зарубіжних педагогів з питань народної педагогіки та етнопедагогіки.

Посібник буде корисним для студентів, магістрантів, викладачів під час вивчення історії педагогіки, загальної педагогіки, основ педагогічної майстерності та інших педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах, а також спеціального курсу з української етнопедагогіки.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Народ — вічне джерело педагогічної мудрості.

В. Сухомлинський

Український народ про освіту, школу, вчителя

- Здобудеш освіту — побачиш більше світу.
- Шануй учителя, як родителя.
- За одного вченого дають десять невчених.
- Писать — не язиком чесать.
- Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
- Вчення — світ, а невчення — тьма.
- Книга вчить, як на світі жить.
- Мудрий ніхто не народився, а навчився.
- Учитель, як мати, прагне все краще дітям дати.
- Учитель, як батько й мати, вчить честь шанувати.
- Учитель, як сіяч доброго насіння, вчить підростаюче покоління.
- Учитель — добра і розуму повелитель.
- Учитель народний, бо труд його благородний.
- Не кажи — не вмю, а кажи — навчусь!
- Пошукання учителя прекрасне — дбати, щоб іскра знань не гасла.
- Професія вчителя прекрасна, мов на небі сонце ясне.
- Професія вчителя доти буде, доки живуть люди.
- Щоб учителем стати, треба щире серце мати.
- Усі професії починаються від учителя.
- Де вчитель зерна засіває, там дурману місця немає.
- Де праця вчителя завзята, там країна на героїв багата.
- Де вчитель і школа, там знання і світло довкола.
- Вік живи — вік учись.

Сонце ясне, променисте — Поворіччя буде морозяним; якщо ховається за хмарами, а на деревах висне іній — під Новий рік буде хмарно з відлигою.

Тихий і безвітряний день — на врожай садовини.

Коли йде дощ — вся весна буде дощовою.

Якщо в цей день вовки виють над слободою — на падіж худоби.

Спиридона Сонцеворота (25 грудня). За довголітнім прогнозуванням, це найхолодніший день грудня, бо «сонце переходе на другий бік».

В цей день намагалися не працювати, щоб миші не їли соломи, а тому обкурювали димом оселі, бо «святий Спиридон всю нечистоту гоне з хати вон». Найбільше остерігалися свердлити, бо будуть черв'яки нападати.

Ставили в цей день гілки вишень у відро із землею; якщо розів'ються на Різдво, то вродить гарно садовина.

Спиридон Сонцеворот небо плечима підтирає — дня добавляє.

На Спиридона хоч на гороб'ячий скік, але таки прибуде дня.

На Спиридона дня прибуде на макове зерня.

За цим днем люди намагалися вести спостереження за річним циклом: кожен наступний день відповідав погоді чергового місяця. Тому протягом дванадцяти днів запам'ятовували витівки погоди, щоб визначити, яким буде рік.

Якщо ніч ясна, то зима буде холодна, а літо жарке; як темна — зима тепла, а літо пасмурне.

Томи, Аггеля (29 грудня). Також — холодний день.

Прийшов Тома — сиди вдома.

Добре говорив святий Тома, що в грудні найлітше сидіти вдома.

Даніїла (30 грудня).

Якщо з'явиться іній — Різдво буде теплим

Скуратівський В. Місяцелік : український народний календар [Текст] / В. Скуратівський. — К. : Мистецтво, 1992. — 208 с.; іл.

Завдання

1. Розкрийте педагогічний зміст одного із народних свят.
2. Схарактеризуйте природо- та культуровідповідність народних свят.
3. Які народні свята тісно пов'язані з аграрним календарем українців?
4. На які свята українці вели спостереження і робили певні висновки, складали прислів'я та прикмети.

ЗМІСТ

Передмова 3

**РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ** 5

**РОЛЬ ОСВІТИ, ШКОЛИ, ВЧИТЕЛЯ
В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ** 6

Стельмахович М.Г. Українці про школу, вчителя, громаду 6

Духович О.В. Народна педагогія про загальні
правила наставляння 9

УКРАЇНСЬКА ЕТНОПЕДАГОГІКА ЯК НАУКА 12

Стельмахович М.Г. Сутність понять «педагогіка»,
«народна педагогіка», «етнопедагогіка» 12

Євтух В.Б., Марушкевич А.А., Дем'яненко Н.М., Чепак В.В.

Етнопедагогіка як наука 13

Волков Г.Н. Предмет етнопедагогіки 14

Лисенко Н.В. Предмет і завдання етнопедагогіки 21

Мосіяшенко В.А. Структура української етнопедагогіки 24

ЕТНІЧНІ ОСНОВИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 25

Макарчук С.А. Антропологічне районування України
та прикмети сучасних українців 25

Макарчук С.А. Історичні етнотопоніми й етноніми
(народоназви) українського народу 31

Вакулик І.І., Пузиренко Я.В. Етногенез українців.

Проблема походження українського народу 43

Юрій М.Т. Особливості менталітету нації 51

Вакулик І.І., Пузиренко Я.В. Національний характер українців.

Українська ментальність 53

СТАНОВЛЕННЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ	50
<i>Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.</i> Історія української народної педагогіки	50
<i>Євтух В.Б., Марушкевич А.А., Дем'яненко Н.М., Чепак В.В.</i> Історичний розвиток української народної педагогіки	62
<i>Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.</i> Історія української етнопедагогіки	65
РОЗДІЛ II. СКЛАДОВІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ	74
ПОГЛЯДИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ НА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	74
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Мета, зміст та основні чинники виховання	76
<i>Стельмахович М.Г.</i> Народна дидактика	79
<i>Артемова Л.В.</i> Народна педагогіка, вірування, фольклор у вихованні дітей	84
<i>Лисенко Н.В.</i> Етнопедагогічна сутність визначальних чинників формування особистості	92
<i>Волков Г.Н.</i> Фактори народного виховання	96
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Основні засоби народного виховання	103
<i>Волков Г.Н.</i> Средства народной педагогики	104
<i>Лисенко Н.В.</i> Характеристика засобів народного виховання ...	108
<i>Хухлаєва О.В.</i> Колыбельная как средство ухода за ребенком	114
<i>Братусь І.В.</i> Українські народні дитячі ігри як засіб виховання	115
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Основні принципи народного виховання	123
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Суть виховного ідеалу. Традиційний український ідеал людини	125
<i>Стельмахович М.Г.</i> Про методи виховання в народній педагогіці	127
МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ	132
<i>Стельмахович М.Г.</i> Про моральне виховання у народній педагогіці	133
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Мораль і духовність в українській етнопедагогіці	139

<i>Мосіяшенко В.А.</i> Основні принципи морального кодексу народу	140
<i>Сковорода Г.С.</i> Вдячний Єродій	144
<i>Славинецький Є.</i> Громадянство звичаїв дитячих	147

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ .....

<i>Стельмахович М.Г.</i> Про розумове виховання у народній педагогіці	150
<i>Стельмахович М.Г.</i> Розумове виховання в українській родинній педагогіці	155
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Завдання розумового виховання	159
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Шляхи і засоби розумового виховання в українській етнопедагогіці	160
<i>Скрипник Г.</i> Народні знання	164

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ .....

<i>Стельмахович М.Г.</i> Про трудове виховання у народній педагогіці	175
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Завдання трудового виховання, його основні етапи і засоби	183
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Народно-педагогічні вимоги до організації трудового виховання дітей	186

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ .....

<i>Мосіяшенко В.А.</i> Суть естетичного народного виховання, його завдання	190
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Система естетичного виховання і засоби естетичного впливу на особистість	192

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ .....

<i>Стельмахович М.Г.</i> Піклування про здоров'я та фізичний розвиток дітей в українській народній педагогіці	196
<i>Стельмахович М.Г.</i> Фізичне виховання в українській родинній педагогіці	198

<i>Мосіяшенко В.А.</i> Фізичне виховання і його завдання в українській народній педагогіці	203
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Аспекти фізичного виховання, його засоби в українській етнопедагогіці	205
РОЗДІЛ III. СІМ'Я В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ	206
<i>Сироткін В.</i> Сім'я й сімейна община	208
<i>Стельмахович М.Г.</i> Українська родинна педагогіка	214
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Українська етнопедагогіка про роль, завдання, функції сім'ї, її статус та істотні ознаки	220
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Народний ідеал сім'ї	222
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Провідні завдання і принципи родинного виховання	227
<i>Макарчук С.А.</i> Сімейні звичаї та обряди	230
РОЗДІЛ IV. КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА	246
<i>Стельмахович М. Г.</i> Українська козацька педагогіка	246
<i>Руденко Ю., Губко О.</i> Сутність, витоки та специфіка козацької педагогіки	248
<i>Золочевський В.В.</i> Українська козацька педагогіка про фізичне виховання і загартування особистості	266
<i>Мосіяшенко В.А.</i> Козацька система тілесного виховання	271
<i>Руденко Ю., Губко О.</i> Формування в молоді фізичної та психофізичної культури	274
<i>Руденко Ю., Губко О.</i> Виховання в молоді лицарських чеснот, сили духу	282
<i>Руденко Ю., Губко О.</i> Основні шляхи виховання дітей і молоді засобами козацької педагогіки	300
РОЗДІЛ V. ПЕДАГОГІКА НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ	317
<i>Воропай О.</i> Звичаї — скарб українського народу	317
<i>Лозко Г.С.</i> Етнічний звичай	320
<i>Макарчук С.А.</i> Народний господарський календар	322
<i>Конвой В.</i> Трудова обрядовість	326
<i>Скуратівський В.</i> Обряди першої борозни	331
<i>Курочкін О.</i> Свята й обряди календарного циклу	335
<i>Скуратівський В.</i> Народні святки	336

 ХРЕСТОМАТІЯ
З ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Друкується в авторській редакції.
За подані матеріали відповідають автори

Видання підготовлене до друку в НМЦ видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності,
директор видавництва *М.М. Прядко*

Головний редактор *Т.В. Карбовнича*
Над підготовкою видання до друку працювали:
Л.В. Потравка, В.І. Скрябіна, Т.М. Піхота
Дизайнер *Т.В. Нестерова*

Поліграфічна група: *А.А. Богадельна, Д.Я. Ярошенко,*
О.М. Дзень, Г.О. Бочарник, В.В. Василенко

Мосійченко В.А. Фізична культура і спорт в українській народній педагогіці
Мосійченко В.А. Аспекти фізичного виховання, його роль в українській етнопеддагогіці

РОЗДІЛ III. СІМ'Я В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ

Суржик В. Сім'я в сучасній освіті
Степанівська М.С. Українська родина педагогіка
Мосійченко В.А. **УКРАЇНСЬКА ЕТНОПЕДАГОГІКА**
Мосійченко В.А. Народний ідеал сім'ї
Мосійченко В.А. Професійна етнопедогогіка як основа виховання
Масаржук С.А. Сім'я в українській педагогіці

РОЗДІЛ IV. КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА

Савченко М.Т. Українська козацька педагогіка
Руденко Ю., Дубко О. Сучасні виклики та перспективи козацької педагогіки
Мосійченко В.А. Українська козацька педагогіка: історико-філософський аналіз
Мосійченко В.А. Козацька педагогіка в контексті української педагогіки
Руденко Ю., Дубко О. Формування в молоді фізичної культури
Руденко Ю., Дубко О. Основи педагогіки козацької педагогіки

Підписано до друку 31.10.2013 р. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 24,18. Обл.-вид. арк. 22,97.
Наклад 150 пр. Зам. № 3-218.

Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Воровського, 18/2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.